

UNIVERSITATEA „ALEXANDRU IOAN CUZA”

din IAȘI

FACULTATEA DE ISTORIE

NICOLAE B. CANTACUZINO.

DIPLOMAT (1889-1930)

-Rezumat-

COORDONATOR ȘTIINȚIFIC,

PROF.UNIV.DR. GHEORGHE CLIVETI

DOCTORAND,

ȘTEFAN CRĂCIUN

IAȘI

2023

Nicolae B. Cantacuzino (1864-1948) a fost un diplomat de carieră care nu s-a bucurat de un prea mare interes din partea istoricilor, întrucât activitatea sa fragmentată în diferitele capitale ale Europei nu constituie decât un preambul la istoria relațiilor dintre România și statele în care și-a desfășurat misiunile. Cantacuzino a fost un diplomat de carieră, care și-a început activitatea în cadrul Administrației Central în noiembrie 1889, în calitate de copist supranumerar, apoi șef de birou clasa a II-a din octombrie 1890 și înaintat la gradul de atașat de legăție. În martie 1891 a fost numit vice-consul și cancelar al consulatului român de la Budapesta iar peste doi ani a fost înaintat la gradul de secretar de legăție clasa a III-a. A fost promovat, în iulie 1893, la gradul de secretar de legăție clasa a II-a la legăția din Atena, însă a continuat să lucreze tot la consulatul de la Budapesta până la sfârșitul anului 1894, când a fost trimis la Viena ca secretar de legăție clasa a II-a. Pentru scurt timp, aprilie-octombrie 1894, a fost numit subdirector al Afacerilor Străine și Contenciosului în Administrația Centrală. De aici a fost numit însărcinat cu afaceri la Atena, noiembrie 1896 -

iunie 189, numit la Sankt Petersburg însă neinstalat și a fost transferat tot la ca secretar de legație clasa a II-a.

În iulie-august 1899 a fost înaintat și confirmat ca secretar de legație clasa I, iar în aprilie 1905 a fost înaintat la gradul de consilier de legație. După lunga ședere la Viena, în iulie 1909 a fost numit secretar general al Ministerului de Afaceri Străine și înaintat la gradul de ministru plenipotențiar clasa a II-a în octombrie. În martie 1911 a numit trimis extraordinar și ministru plenipotențiar al României la Berna și rechemat la minister în iulie 1912. Diplomatul a fost pus în disponibilitate în perioada 31 decembrie 1912-18 iunie 1914.

În iunie 1914-septembrie 1916, Cantacuzino s-a ocupat cu administrația școlilor și bisericilor române din Balcan și între iulie-septembrie 1914 a fost însărcinat cu afaceri în Serbia. În 1916 a fost transferat Petrograd și a rămas acolo până în 1918, după care a ocupat funcția de consilier de legația la Paris (1919-1920). În anul 1920 a fost înaintat la gradul de ministru plenipotențiar clasa I și numit la Viena ca trimis extraordinar și ministru plenipotențiar. În octombrie 1922 a fost rechemat în

Administrația Centrală și transferat la Paris. În capitala Franței a ocupat funcția de consilier delegație până în decembrie 1930, când a fost scos la pensie. Între 1931-1937 a fost consilier onorific în cadrul legației de la Paris, fiind delegatul României la Conferința pentru Pace prin Respectarea Tratatelor, vicepreședinte al Camerei de Comerț franco-române și delegat în Comitetul Internațional Tehnic de experți ai dreptului aerian (CITEJA). A revenit în țară în anul 1938 și a locuit la București, cu domiciliul pe bulevardul Elisabeta nr. 24. A trecut la cele veșnice la data de 26 aprilie 1948, fiind înmormântat la Cimitirul „Bellu”.

Aceste repere ale carierei lui Nicolae B. Cantacuzino, ne-au determinat să dorim cercetarea activității sale, însă fiind vorba de un diplomat de carieră misiunile asupra cărora ne vom concentra sunt cele în care el a fost șef de misiune, celelalte perioade fiind prezentate mai succint. Pe plan istoriografic, un istoric al studiilor în care Nicolae B. Cantacuzino este consemnat este ușor de realizat¹,

¹ Alexandru Porțeanu, *Mișcarea memorandistă în preocupările diplomatice și consulare ale României în Austro-Ungaria*, în Dan Berindei (coord.), *Istoria României. Pagini transilvane*, Centrul de Studii Transilvane, Cluj-Napoca, 1994, p. 309-326; Ioan Mihai

diplomatul fiind menționat sumar în diverse ipostaze ale misiunilor sale. Un aspect trebuie însă menționat, Cantacuzino având memorii, marea majoritate a consemnărilor provin din rândurile amintirilor sale însă acestea nu prezintă cu acuratețe evenimentele petrecute fiind necesară o cercetare atentă a rândurilor sale². Dacă diplomatul își începe activitatea în anul 1891 la Budapesta, memoriile sale sunt scrise în anul 1942 la mai bine de un deceniu de la retragerea în diplomație. Astfel pot exista anumite decalaje între cele relatate în memorii și evenimentele petrecute.

În ceea ce privește istoriografia cercetării biografiilor diplomaților din Vechiul Regat și a celor din perioada interbelică, un număr crescând de studii evidențiază interesul pentru carierele acestora³. Aceste modele

Cantacuzino, *O mie de ani în Balcani. O cronică a cantacuzinilor în vântura secolelor*, traducere de Maria Șerbănescu și Sabina Drăgoi, Editura Albatros, București, 1996; Claudia Chinezu, *Relațiile dintre România și Elveția. Abordări diplomatice, economice și culturale*, București, 2011.

² N. B. Cantacuzino, *Amintirile unui diplomat român*, cuvânt înainte de Nicolae Iorga, ediție îngrijită și prefațată de Adrian Anghelescu, Editura „Apollonia”, Iași, 1994.

³ Anastasie Iordache, *Dumitru Brătianu. Diplomatul, doctrinarul liberal și omul politic*, Editura Paideia, București, 2003; Daniel Cain, *Un trimis al majestații sale: Nicolae Mișu*, Editura Anima, București,

privitoare la cercetarea diplomaților trebuie puse în concordanță cu lucrări privitoare la organizarea Ministerului Afacerilor Străine⁴. Astfel, partea cea mai importantă o constituie cercetarea documentelor prin consultarea dosarelor aflate în diversele fonduri ale Arhivei Ministerului Afacerilor Externe.

Cu toate aceste argumente, se poate pune întrebarea: cât de importantă este activitatea lui Nicolae B. Cantacuzino pentru a merita să fie cercetată? Desigur că diplomatul nu se poate compara cu diplomați precum Constantin Diamandi, Alexandru Beldiman, Alexandru

2007; Adrian Vițalariu, *Nicolae Petrescu-Comnen – Diplomat*, Editura Universității „Alexandru Ioan Cuza”, Iași, 2014; Adrian Bogdan Ceobanu, *Diplomați în Vechiul Regat. Familie, carieră și viață socială în timpul lui Carol I (1878-1914)*, Editura Universității „Alexandru Ioan Cuza”, Iași, 2015; Ioana Ecaterina Asavoaiie, *Diplomatul Victor Cădere (1919-1944)*, Editura Miidecărți, Bragadiru, 2019; Răzvan-Cristian Bîgiu, *Trandafir G. Djuvara: biografia unui diplomat român (1856-1935)*, Editura Cetatea de Scaun, Târgoviște 2021.

⁴ Ion Mamina, *Monarhia constituțională în România. Enciclopedie politică. 1866-1938*, Editura Enciclopedică, București, 2000; *Organizarea instituțională a Ministerului Afacerilor Externe. Acte și documente. Volumul I (1859-1919)*, 2004 și *Volumul II (1820-1947)*, 2006, ediții îngrijite de Ion Mamina, Gheorghe Neacșu și George G. Potra, Fundația Europeană Titulescu, București; Ion M. Anghel, *Dreptul diplomatic și dreptul consular*, Universul Juridic, București, 2011.

Emanuel Lahovaru, Raoul Bossy, Nicolae Petrescu-Comnen, însă activitatea sa este un pretext pentru a aprofunda anumite aspecte din istoria relațiilor României cu alte state. De altfel, cele mai importante misiuni ale lui Cantacuzino au fost în: Budapesta la Consulatul General Român de la Budapesta (1891-1894), legația României de la Berna (1911-1912) și legația română de la Viena între (1920-1922). Anii activității sale îl găsesc participând în principalele legații române din străinătate timp de patru decenii, alături de „nume mari” ale diplomației românești, precum: Emil Ghica, Constantin Diamandy Alexandru Em. Lahovary, Nicolae Mișu, etc.

Studierea activității acestuia ne aduce în fața lumii din „Belle Époque”, însă nu se oprește aici ci ne poartă în perioada „Marelui Război” și a perioadei interbelice cea în care vechea ordine europeană a fost răsturnată și care a schimbat percepția umanității asupra lumii în care trăiau. Din ochii unui diplomat, aceste transformări radicale se simțeau mult mai nuanțat în funcție de capitalele Europei în care își desfășura activitatea. De la secretarii de legație, consilierii de legație și miniștri plenipotențieri, tensiunea politicilor dintre state

îi angrena într-o activitate în slujba a ceea ce este numit „interesul de stat”.

În privința structurii lucrării, am optat pentru o segmentare a acesteia în șapte capitole, fiecare urmând să fie corespondentul unei etape din cariera lui Nicolae B. Cantacuzino. De menționat este că delimitarea capitolelor este cronologică, alegând această abordare pentru a putea reda cursiv activitatea diplomatului, putând în acest mod observa angrenarea acestuia în diversele misiuni cu care a fost însărcinat. Primul capitol este dedicat atât familiei diplomatului, cât și a educației și formării lui Cantacuzino, cuprinzând informații referitoare la viața sa privată și asupra studiilor sale, precum și a intrării sale în cadrul Ministerului Afacerilor Străine ca simplu copist supranumerar.

A doua parte, una dintre cele mai dense documentate, se va axa pe activitatea lui Cantacuzino la consulatul român de la Budapesta între anii 1891-1894, fiind structurată pe trei coordonate importante: dezbaterile din Parlamentul ungar, Memorandumul românilor din Transilvania și situația economică din Regatul Ungar. Cel de-al treilea segment se va concentra asupra misiunii

diplomatului de la Atena, din timpul războiului greco-turc din anul 1897, integrând în același timp aspecte din cadrul timpului petrecut în cadrul legației române de la Viena (1898-1909).

În capitolul al patrulea, vom analiza activitatea lui Cantacuzino ca secretar general al Ministerului Afacerilor Străine (1909-1911) și ca primul trimis extraordinar și ministru plenipotențiar al României la Berna (1911-1912). Ambele însărcinări au reprezentat pentru diplomat ascensiunea în rândurile din față ale diplomației, reușind astfel după o lungă perioadă să fie înaintat în funcții de conducere.

Cea de-a cincea parte se preocupă cu activitatea diplomatului în timpul Marelui Război, între Belgrad, în timpul crizei din iulie 1914, și Niș, din iulie până în noiembrie 1914, ca însărcinat cu afaceri. Mai apoi ne vom concentra asupra trimerii sale la Petrograd în cadrul legației române conduse de Constantin Diamandi (1916-1917), ca mai apoi să insistăm asupra șederii sale de la Paris, unde i-au fost delegate diverse însărcinări (1918-1920).

A șasea frântură a cercetării este axată pe trimiterea sa la Viena, în fruntea unei legații nou înființate după încheierea primei conflagrații mondiale (1920-1922). Această perioadă a fost marcată de diversitatea problematicilor cu care Cantacuzino și-a intersectat activitatea, într-o capitală a unui fost imperiu, care însă își pierduse importanța de altădată și nu mai era decât o umbră și o amintire a vechiului oraș imperial. După cum se va observa, deși a fost numit ministru plenipotențiar clasa I, situația diplomatului a fost una precară, confruntându-se atât cu dificultăți financiare, cât și cu lipsa de interes a politicii externe de la București, întrucât pe plan diplomatic Austria nu mai prezenta un mare interes. Astfel, ajungem la ultima parte a lucrării, în care ne vom opri asupra transferului lui Nicolae B. Cantacuzino la Paris până la ieșirea la pensie, a preferinței sale de a rămâne ca secund al unei legații, preferând Parisul, Vienei lipsite de frumusețea de altădată. Astfel se va observa că ceea ce a fost Viena pentru diplomat înainte de război, a fost Parisul în perioada interbelică. Totodată vom evoca, în măsura în care ne permitem, retragerea la

București și a ultimelor evenimente din viața celui ce a fost un diplomat de carieră.

Oprindu-ne asupra carierei sale, Nicolae B. Cantacuzino este un caz aparte între diplomații români. În cazul de față, studierea activității unui diplomat puțin cunoscut oferă și un plus de satisfacție personală cercetătorilor care au ocazia de a răsfoi documente inedite și care desigur odată corelate cu celelalte lucrări cunoscute oferă un plus de cunoaștere asupra istoriei diplomației și a politicii externe. Sursele folosite în cercetarea noastră nu au pretenția de a fi epuizat complet activitatea diplomatului, dar am încercat să explicăm și să contextualizăm diferite evenimente ale politicii interne și externe, nu doar din prisma principalilor actori politici și diplomatici, cât mai curând din perspectiva celor care compuneau aparatul diplomatic român, care erau angrenați la un nivel mai redus în relațiile internaționale.

BIBLIOGRAFIE SELECTIVĂ

I. Izvoare

a. Inedite

Arhiva Ministerului Afacerilor Externe (AMAE)

- Fond 71/Austria, vol. 1, 18, 27, 42.
- Fond 77/Dosare personale, C48 – N. B. Cantacuzino, vol. I, vol. II.
- Fond Arhiva Istorică, vol 181, 184, 185, 385.
- Fond Berna, vol. 3, 8, 11, 68\1.
- Fond Problema 15, vol. 16.
- Fond Problema 21, vol. 1, 20, 27, 34, 69, 114, 115, 116, 118.
- Fond Problema 82, vol. 1, 5, 16, 42, 46, 86-6, 88-bis, 91.

b. Edite

- Deák, Francis; Ujváry, Dezső (ed.), *Papers and Documents Relating to the Foreign Relations of Hungary*, vol. I, 1919-1920, Budapesta, 1939.
- Dezső, Ujváry (ed.), *Papers and Documents Relating to the Foreign Relations of Hungary*, vol. II, January to August 1921, Budapesta, 1946.

- Ionașcu, I.; Bărbulescu P.; Gheorghe Gh., *Tratatetele internaționale ale României (1354-1920)*, Editura Științifică și Enciclopedică, București, 1975.
 - Lungu, Corneliu Mihail (coord.), *Diplomația europeană și mișcarea memorandistă*, Arhivele Statului din România, București, 1995.
 - *Organizarea instituțională a Ministerului Afacerilor Externe. Acte și documente. Volumul I (1859-1919)*, 2004; *Volumul II (1920-1947)* 2007, ediție îngrijită de Ion Mamina, Gheorghe Neacșu și George G. Potra, Fundația Europeană Titulescu, București.
- c. Jurnale, memorii, amintiri, corespondență, discursuri**
- Argetoianu, Constantin, *Pentru cei de mâine. Amintiri din vremea celor de ieri, vol. I, partea I. Până la 1888*, ediție și postfață de Stelian Neagoe, Humanitas, București, 1991.
 - Bengescu, George, *Câte suvenire ale cartierei mele. Ion Ghica, V. Alecsandri, Alexandru Lahovari*, Editura Paul Lacomblez, Strada <<Des Paroissiens>>, nr. 31, Bruxelles, 1889.

- Cantacuzino, G. M., *Scrisorile către Simon. The letters to Simon*, ediție bilingvă, prefață Nicolae Florescu, traducere în engleză de Marie-Lyse Cantacuzino-Ruhemann, Simetria, București, 2010.
- N. B. Cantacuzino, *Amintirile unui diplomat român*, cuvânt înainte de Nicolae Iorga, Tiparul „Cartea Românească”, București 1945.
- Idem, *Amintirile unui diplomat român*, cuvânt înainte de Nicolae Iorga, ediție îngrijită și prefațată de Adrian Anghelescu, Editura „Apollonia”, Iași, 1994.
- Djuvara, Trandafir G., *Misiunile mele diplomatice. Belgrad – Sofia – Constantinopol – Galați – Bruxelles – Le Havre – Luxemburg – Atena. 1887-1925*, traducere și postfață de Andrei-Alexandru Căpușan, prefață de Victor Bérard, cuvânt înainte la ediția în limba română de Neagu Djuvara, Institutul European, Iași, 2009.
- Filitti, I. C., *Jurnal. Vol. I 1913-1919*, ediție îngrijită de Georgeta Filitti, Editura Cetatea de Scaun, Târgoviște, 2008.

- G. Duca, I. G., *Memorii, vol. I, Neutralitatea. Partea I (1914-1915)*, Editura Expres, București, 1992.
- Ghyka, Dimitrie, *Memorii (1894-1940)*, traducere de Vasile Savin, Institutul European, Iași, 2004.
- Iurașcu, Dimitrie, *Rugina toamnei: mărturii de diplomat din vremi apuse*, ed. îngrijită și note de Nicolae Iurașcu, Editura Partener, Galați, 2012.
- Lahovary, Alexandru Em., *Amintiri Diplomatice. Constantinopol (1902-1906). Viena (1906-1908)*, ediție îngrijită de Adrian Stănescu și Laurențiu Vlad, studiu introductiv, selecția documentelor, note, comentarii și indice de Idem, Institutul European, Iași, 2009.
- Vaida-Voevod, Alexandru, *Memorii, vol II*, Editura Dacia, Cluj, 1995.

d. Periodice

- „Adevărul” 1899, 1891, 1892, 1896, 1897, 1907, 1909, 1910.
- „Dimineața”, 1909, 1910, 1921.
- „Gazeta Transilvaniei”, 1891, 1893, 1906, 1921.
- „L'Écho du Nord”, 1925, 1929, 1930, 1934.

- „Lupta” 1891, 1894, 1925.
- „Monitorul Oficial”, 1921.
- „Neamul Românesc”, 1938.
- „Opinia”, 1911, 1912, 1930.
- „Telegraful român”, 1892.
- „Tribuna”, 1891, 1893, 1909, 1910.
- „Universul” 1866, 1894, 1914.

II. Instrumente de lucru

- *Almanach de Gotha: annuaire généalogique, diplomatique et statistique*, 1912.
- *Anuar diplomatic și consular al Regatului României, 1946: din istoria Ministerului Afacerilor Străine*, Adrian Vițalaru (ed.), Editura Universității „Alexandru Ioan Cuza”, Iași, 2017.
- *Anuar diplomatic și consular al României pe 1894*, Imprimeria Statului, București, 1894.
- *Anuarul Bucurescilor. Annuaire de Bucarest, pe anul 1891-1892*, ediția IX, Tipografia Carol Göbl, București, 1891.
- Lecca, Octav-George, *Famiile Boerești Române. Istorie și Genealogie (Dupe Isoare Autentice)*,

Institutul de Arte Grafice și Editura „Minerva”,
București, 1899.

- Mamina Ion, *Monarhia constituțională în România. Enciclopedie politică. 1866-1938*, Editura Enciclopedică, București, 2000.
- Neagoe, Stelian, *Instituțiile, organizațiile internaționale și România. Mică enciclopedie*, vol. I, Editura Institutului de Științe Politice și Relații Internaționale(ISPRI), București, 2013.
- Nicolescu, Gheorghe; Oroian, Teofil, *Șefii statului major general român 1859-2000*, Editura Europa Nova, București, 2000.
- Sturdza, Mihai Dimitrie (coord. și coautor), *Famiile boierești din Moldova și Țara Românească. Enciclopedie istorică, genealogică și biografică*, vol. III, *Familia Cantacuzino*, Editura Simetria, București, 2014.

III. Lucrări generale

- Anghel, Ion M., *Dreptul diplomatic și dreptul consular*, Universul Juridic, București, 2011.

- Arhire, Sorin, *Politica externă a României 1920-1940 (I)*, în „Terra Sebus. Acta Musei Sabesiensis”, 2011, 3, p. 477-507.
- Barker, Elisabeth, *Austria 1918-1972*, University of Miami Press, Coral Gables – Florida, 1973.
- Berenger, Jean, *Istoria Austriei*, traducere, cuvând înainte și note de Radu Păun, Editura Corint, București, 1999.
- Brendon, Vyvyen, *Primul Război Mondial 1914-1918*, Ed. BIC ALL, București, 2003, p. 3.
- Buzatu, Gheorghe; Scurtu Ioan, *Istoria românilor în secolul XX 1918-1948*, vol. I, Editura Paideia, București, 1999.
- Cain, Daniel, *Un trimis al majestații sale: Nicolae Mișu*, Editura Anima, București, 2007.
- Calafeteanu, Ion, *Politică și interes național*, Editura Enciclopedică, București, 1997.
- Campus, Eliza, *Din politica externă a României 1913-1947*, Editura Politică, București, 1980.
- Cantacuzino, Ioan Mihai, *O mie de ani în Balcani. O cronică a cantacuzinilor în vâltoarea secolelor*,

- traducere de Maria Șerbănescu și Sabina Drăgoi, Editura Albatros, București, 1996.
- Căzan, Gheorghe Nicolae; Zoner, Șerban Rădulescu, *România și Tripla Alianță 1878-1914*, Editura Științifică și Enciclopedică, București, 1979.
 - Cliveti, Gheorghe, *România și „alianțele germane”*, Editura Junimea, Iași, 2015.
 - Constantin, Nuțu, *România în anii neutralității (1914-1916)*, Editura Științifică, București, 1972.
 - Dinu, Rudolf, *Diplomația Vechiului Regat 1878-1914. Studii*, Monitorul Oficial și Presa Universitară Clujeană, București, 2014
 - Dobre, Cezar, *1918: înfrângeri și victorii*, Editura Sylvi, București, 2003
 - Gergely, András, *Istoria Ungariei*, Editura Kriterion, București, 2000.
 - Gherman, Iustin Eusebiu, *Raporturi de putere și strategii politice în timpul mării guvernări conservatoare, 1891-1895*, teză de doctorat, Iași, 2018.

- Hitchins, Keith, *Afirmarea națiunii: Mișcarea națională românească din Transilvania, 1860-1914*, traducere din engleză de Sorana Georgescu-Gorjan, Editura Enciclopedică, București, 2000.
- Hitchins, Keith, *Romania 1866-1947*, ed. a IV-a, trad. din lb. engleză de George G. Potra și Delia Răzdolescu, Editura Humanitas, București, 2013.
- Hoensch, Jörg Konrad, *A History of Modern Hungary 1867-1994*, translated by Kim Traynor, second edition, Longman, 1996.
- Ineoa, Emanuil, *The Portrait of a Romanian Diplomat: Mihail Burghele*, în „Context, Interdisciplinarity”, volum III, Târgu-Mureș, „Petru Maior” University Press, 2014, pp. 447-455.
- Ion Ghika Budești, *Nicolae Ghika-Budești (1869-1943)*, în „Arhitectura”, an XXII, nr.4, 1974, pp. 49-54.
- Iordache, Anastasie, *Dumitru Brătianu. Diplomatul, doctrinarul liberal și omul politic*, Editura Paideia, București, 2003.

- Janos, Andrew C., *The Politics of Backwardness in Hungary, 1825-1945*, Princeton University Press, 1982.
- Jelavich, Barbara, *Modern Austria : empire and republic, 1815-1986*, Cambridge University Press, 1987.
- Leuștean, Lucian, *România și Ungaria în cadrul "Noii Europe" 1920-1923*, Editura Polirom, Iași, 2003.
- Lungu, Corneliu Mihail, *Relațiile Româno-Austro-Ungare 1875-1900*, Editura Silex, București, 2002.
- Maiorescu, Titu, *Istoria politică a României sub domnia lui Carol I*, ediție, postfață și indice de Stelian Neagoe, Editura Humanitas, București, 1994.
- Nanu, Frederic C., *Politica externă a României 1919-1933*, traducere de L. Roșca și E. Ungureanu, Institutul European, Iași, 1993.
- Netea, Vasile, *Istoria Memorandumului românilor din Transilvania și Banat*, ediție îngrijită de Valentin Borda, Editura Europa Nova, București, 1993.
- Obiziuc, Stelian, *Consulatele onorifice ale României din străinătate – scurt istoric (1862-1948)*, în „Caiete

Diplomatice”, anii IV-V, 2016-2017, nr. 4-5, pp. 15-36.

- Pavel, Teodor, *Mișcarea românilor pentru unitate națională și diplomația Puterilor Centrale (1878-1895)*, vol. I, Editura Facla, Timișoara, 1979.
- Rickett, Richard, *A brief survey of austrian history*, Georg Prachner Verlag, Viena, 1966.
- Siupiur, Elena, *Intelectuali, elite, clase politice moderne în sud-estul european. Secolul XIX*, Editura Domino, București, 2004.
- Stroia, Adrian; Ghinoiu, Marin, *Școala Militară de Artilerie. 130 de ani de existență*, Editura Centrului Tehnic-Editorial al Armatei, București, 2011.
- Sugar, Peter F.; Hanák, Péter; Frank, Tibor, *A History of Hungary*, Indiana University Press, 1990.
- Șinca, Florin, *Relații româno-austriece (1918-1938)*, RCR Editorial, București, 2013.
- Taylor, A. J. P., *Monarhia Habsburgică (1809-1918)*, traducere Cornelia Bucur, Editura Allfa, București, 2000.

- Trofin, Ștefan Cătălin, *Relațiile româno-britanice în perioada 1904-1916*, teză de doctorat, Iași, 2016.
- Velichi, C. N., *Atena, în ***Reprezentanțele diplomatice ale României*, vol. I 1859-1917, Editura Politică, București, 1967, pp. 325-339.
- Vițalariu, Adrian, *Nicolae Petrescu-Comnen – Diplomat*, Editura Universității „Alexandru Ioan Cuza”, Iași, 2014.
- Wachtel, Andrew Baruch, *Balcanii. O istorie despre diversitate și armonie*, traducere din limba engleză de Cristina Ispas, prefață de Daniel Cain, Editura Corint, București, 2017.
- Yolland, Arthur B., *Hungary*, London, 1917.
- Zub, Alexandru, *Orizont închis. Istoriografia română sub dictatură*, Institutul European, Iași, 2000.

IV. Lucrări speciale

- Angelescu, Adrian, *Nicolae B. Cantacuzino și lumea memoriei*, în N. B. Cantacuzino, *Amintirile unui diplomat român*, cuvânt înainte de Nicolae Iorga, ediție îngrijită și prefațată de Adrian Angheliescu, Editura „Apollonia”, Iași, 1994, pp. V-XVI.

- Arlettaz, Gérald; Arlettaz, Silvia, *La « question des étrangers » en Suisse 1880-1914*, în Daniel Fabre (coord.), *L'Europe entre cultures et nations*, Éditions de la Maison des sciences de l'homme, Ministère de la Culture, Paris, 1996, p. 257-268.
- Asavoai, Ioana Ecaterina, *Diplomatul Victor Cădere (1919-1944)*, Editura Miidecărți, Bragadiru, 2019;
- Berki, Tímea, *From Grigore Moldovan to Moldován Gergely*, în „Acta Universitatis Sapientiae, Philologica”, 3, 2 (2011), pp. 156–166.
- Bîgiu, Răzvan-Cristian, *Trandafir G. Djuvara: biografia unui diplomat român (1856-1935)*, Editura Cetatea de Scaun, Târgoviște 2021.
- Cantacuzène, Jean Michel, *Une vie en Roumanie. De la Belle Époque à la République populaire 1899-1960*, L'Harmattan, Paris, 2011.
- Ceobanu, Adrian-Bogdan, *Un diplomat al Vechiului Regat: Gheorghe Rosetti-Solescu*, în *Gheorghe Rosetti-Solescu Corespondență diplomatică personală și oficială (1895-1911)*. Petersburg, (ed.) Rudolf Dinu, Adrian-Bogdan Ceobanu, Editura

Universității „Alexandru Ioan Cuza” Iași, 2016, p. 9-46;

- Idem, *De la correspondance privée de Geroge Cretzianu, secrétaire general du Ministère des Affaires Étrangères (1911-1913)*, în Anuarul Institutului de Istorie «George Barițiu» din Cluj-Napoca”, tom LVIII, 2019, pp. 257-269.
- Idem, *Diplomați în Vechiul Regat. Familie, carieră și viață socială în timpul lui Carol I (1878-1914)*, Editura Universității „Alexandru Ioan Cuza”, Iași, 2015.
- Idem, *Secretarii generali ai Ministerului Afacerilor Străine (1878-1918). Studii și documente*, Editura Universității „Alexandru Ioan Cuza” din Iași, 2019.
- Idem, *Reflections on Romanian Old Diplomacy: Romanian Diplomats in Sankt Petersburg (1878-1918)*, în *Romanian and European Diplomacy From Cabinet Diplomacy to the 21st Century Challenges*, editori Gh. Cliveti, Adrian-Bogdan Ceobanu, Adrian Vițalariu, Ionuț Nistor, Beit Casa Editrice Trieste-

- Editura Universității „Alexandru Ioan Cuza” Iași, 2012, p. 236-257;
- Chinezu, Claudia, *Relațiile dintre România și Elveția. Abordări diplomatice, economice și culturale*, București, 2011.
 - Ciurcu, Alexandru, *Biserica Română de la Viena*, în „Amvonul”, nr. 10, ianuarie 1911, pp. 330-333.
 - Cristian, Constantin, *Comisia Europeană a Dunării și consulatele străine din Galați (1919- 1940)*, în „Hiperboreea. Journal of History”, vol. 1, nr 1, 2014, pp. 96-110.
 - Damean, Sorin Liviu, *Diplomația românească în timpul lui Carol I – o diplomație de cabinet?*, în „Analele Universității din Craiova, Seria Istorie”, Anul XVII, Nr. 1(21)/2012, pp. 73-82.
 - Deac, Augustin; Spălățelu, Ion, *Prăbușirea imperiului austro-ungar și formarea statelor naționale unitare din centrul și sud-estul Europei*, în „Revista de Istorie”, Nr. 3/1979, pp. 449-480.
 - Deak, John; Jonathan E. Gumz, *How to Break a State: The Habsburg Monarchy's Internal War, 1914–1918*,

- „The American Historical Review” 122, no. 4 (2017), pp.1105–36.
- Dinu, Rudolf, *Elita diplomatică a Vechiului Regat în corespondență privată. (I) Alexandru Margiloman (1900-1901)*, în „Revista istorică”, tom XXII, 2011, nr. 3–4, pp. 287-310.
 - Dragu Dumitriu, Victoria, *Povești ale domnilor din București*, Editura Vremea, București, 2005.
 - Ekinci, Mehmet Uğur, *The origins of the 1897 Ottoman-Greek War: A diplomatic history*, Dept. of History - Master's degree, Bilkent University, 2005.
 - Feyler, Fernand, *Les manœuvres du 1er corps d'armée en 1911*, în „Revue Militaire Suisse”, 57/1912, pp. 34-46.
 - Hogan, J. F. , *Civil marriage laws in Hungary*, în „The Irish Ecclesiastical Record”, volume XV, 1894, Dublin, pp. 1057-1075.
 - Ide, John Jay, *The History and Accomplishments of the International Technical Committee of Aerial Legal Experts (C.I.T.E.J.A.)*, 3 J. Air L. & Com. 27 (1932), pp. 27-49.

- Imre, Joseph, *Burgenland and the Austria-Hungary Border Dispute in International Perspective, 1918-22*, „Region”, Vol. 4, No. 2, „Special Issue: The great war and eastern Europe”, 2015, pp. 219-246.
- Ioniță, Maria, *Secvențe dintr-o vizită oficială la Peleş a împăratului Franz Iosef I: septembrie 1896*, în Muzeul Național, nr. XIV, București, 2002, pp. 239-245.
- Iorga, N., *Paralelisme româno-helvete*, în „Memoriile Secțiunii Istorice”, Seria III, Tom. XX, 1939, pp. 339-350.
- Malița, Mircea, *Diplomatul în istorie. Introducere la o galerie de portrete*, în *Diplomați iluștri*, volumul I, Editura Politică, București, 1969.
- Miller, Michael Laurence, *A Monumental Debate in Budapest: The Hentzi Statue and the Limits of Austro-Hungarian Reconciliation, 1852–1918*, în „Austrian History Yearbook”, vol. 40, 2009, pp.215-237.
- Moga, Valer, *Post-Scriptum la Marele Război: Încercări de restaurație habsburgică în Ungaria*

- (1921), în Terra Sebus. Acta Musei Sabesiensis, 9, 2017, pp. 269-315.
- Nastasă, Lucian, *Intimitatea amfiteatrelor. Ipostaze din viața privată a universitarilor "literari" (1864-1948)*, Editura Limes, Cluj Napoca, 2010..
 - Pickett, Ralph H., *An Effort for Franco-Austrian Rapprochement*, în „Social Science”, vol. 32, No. 1957, pp. 46-49.
 - Porțeanu, Alexandru, *Mișcarea memorandistă în preocupările diplomatice și consulare ale României în Austro-Ungaria*, în Dan Berindei (coord.), *Istoria României. Pagini transilvane*, Centrul de Studii Transilvane, Cluj-Napoca, 1994, p. 309-326.
 - Rădulescu-Zoner, Șerban, *”Problema națională în contextul raporturilor româno-austro-ungare în ultimele decenii ale secolului al XIX-lea”*, în ”Revista de Istorie”, Tom 31, nr. 10, octombrie 1978, pp. 17-34.
 - Salter, Arthur, *The Reconstruction of Austria*, „Foreign Affairs”, Jun. 15, 1924, Vol. 2, No. 4 (Jun. 15, 1924), pp. 630-643.

- Sturdza, Mihai Dim., *Marele Logofăt Nicolae Canta după 1848*, în Idem (coord. și coautor), *Familiile boierești din Moldova și Țara Românească. Enciclopedie istorică, genealogică și biografică, Familia Cantacuzino*, vol. III, coord. Mihai Dim. Sturdza Editura Simetria, București, 2014, pp. 416-418.
- Sturdza, Mihai Dim., *Prințul care se dorea rege: Beizadea George Bibescu (1834-1902)*, în Idem (coord. și coautor), *Familiile boierești din Moldova și Țara Românească. Enciclopedie istorică, genealogică și biografică, Abaza-Bogdan*, vol. I, Editura Simetria, București, 2004, pp. 477-482.

V. Surse web

- <https://www.biserici.org/index.php?menu=BI&code=9517>.
- <http://arhiva.formula-as.ro/2009/866/acasa-1/un-boier-isi-cauta-amintirile-arh-matei-cantacuzino-11049>.
- <https://dacionabranea.com/2023/03/28/serban-cantacuzino-intre-doua-lumi-intre-doua-pasiuni/>.